

32.328. 11.78 (132)

Umruzoq JUMANOV,

O'zbekiston Respublikasi Strategik tahlil va istiqbolni belgilash oliy maktabi mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: jumanov11@bk.ru

Renaissance university dotsenti, PhD U.Ergashev taqrizi asosida

XITOIY-O'ZBEKISTON IQTISODIY MUNOSABATLARI: INVESTITSİYALAR VA SAVDO BALANSI TAHLILI (2016-2025 YILLAR)

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbekiston va Xitoy Xalq Respublikasi o'rtasidagi savdo-iqtisodiy va moliyaviy hamkorlikning hozirgi holati tahlil qilinadi. Xususan, ikki davlat o'rtasidagi tovar ayirboshlash hajmi, amalga oshirilayotgan investitsion loyihalar, ularning natijalari va iqtisodiy samaradorligi muhokama etiladi. Shuningdek, Xitoy kompaniyalari tomonidan O'zbekistonga kiritilgan sarmoyalar va yirik loyihalarining yillik tahlili asosida ikki tomonlama hamkorlik istiqbollari yoritiladi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, Xitoy, savdo, iqtisod, Investitsiya, Bir makon, bir yo'l, kompaniya, ishab chiqarish, tovar, loyiha, xalqaro aloqalar.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ КИТАЯ И УЗБЕКИСТАНА: АНАЛИЗ ИНВЕСТИЦИЙ И ТОРГОВОГО БАЛАНСА (2016–2025 ГГ.)

Аннотация

В данной статье рассматриваются современные торгово-экономические и финансовые отношения между Узбекистаном и Китайской Народной Республикой. Особое внимание уделяется объему товарооборота между двумя странами, реализуемым инвестиционным проектам, их результатам и экономической эффективности. Также представлен ежегодный анализ крупных проектов и инвестиций китайских компаний в Узбекистан, освещаются перспективы двустороннего сотрудничества.

Ключевое слово: Узбекистан, Китай, торговля, экономика, инвестиции, «Один пояс, один путь», компания, производство, товар, проект, международные отношения.

CHINA-UZBEKISTAN ECONOMIC RELATIONS: ANALYSIS OF INVESTMENTS AND TRADE BALANCE (2016–2025)

Annotation

This article examines the current trade, economic, and financial relations between Uzbekistan and the People's Republic of China. It focuses on the volume of bilateral trade, ongoing investment projects, their outcomes, and economic efficiency. The article also presents an annual analysis of major projects and investments made by Chinese companies in Uzbekistan, highlighting the prospects for further bilateral cooperation.

Key words: Uzbekistan, China, trade, economy, investment, One Belt, One Road, company, production, goods, project, international relations.

Kirish. Bugungi kunga kelib O'zbekiston va Xitoy o'rtasidagi savdo, iqtisodiy hamda moliyaviy munosabatlar barqaror o'sish sur'atlari bilan rivojlanmoqda. 2022-yil yakuniga kelib, ikki davlat o'rtasidagi tovar ayirboshlash hajmi 20 foizga oshib, rekord darajadagi 9 milliard AQSH dollariga yetgan. 2023-yil yakunlarida esa O'zbekistonning tashqi savdo aylanmasida Xitoyning ulushi 21,9 foizni tashkil etdi. Eksportning 10,1 foizi va importning 29,5 foizi aynan Xitoy bilan amalga oshirilgan.

Shu bilan bir qatorda, Xitoy investitsiyalarining O'zbekistonga kirib kelishida ham sezilarli o'sish kuzatilmoqda. Jumladan, 2017-yildan buyon Xitoydan jalb qilingan investitsiyalar hajmi besh barobarga ortib, 11 milliard AQSH dollariga yetdi. Faqatgina 2022-yil davomida mamlakat iqtisodiyotiga Xitoy tomonidan 2,2 milliard AQSH dollari miqdorida sarmoya yo'naltirilgan [5].

2023-yilda ikki tomonlama tovar ayirboshlash hajmi 51,5 foizga oshib, 13,7 milliard AQSH dollarini tashkil etdi. Ushbu ko'rsatkichdan 2,5 milliard dollari eksport, 11,3 milliard dollari esa import hissasiga to'g'ri kelgan.

Bundan tashqari, so'nggi besh yil ichida (2020–2024-yillar) O'zbekistonda Xitoy bilan hamkorlikda tashkil etilgan qo'shma korxonalar soni to'rt barobarga ko'paygan. Umuman

olganda, savdo aylanmasi 2023-yilga kelib ikki barobarga ortib, 14 milliard AQSH dollariga yetgan.

Ushbu raqamlar O'zbekiston va Xitoy o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarning izchil rivojlanayotganini, savdo va investitsiyaviy hamkorlikda yuqori dinamikani aks ettiradi. Bu esa ikki davlat o'rtasidagi strategik sheriklikning yanada mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'zbekiston va Xitoy o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikning shakllanishi, rivojlanish bosqichlari hamda bugungi kundagi holatini o'rganishda bir qator normativ-huquqiy hujjatlar, ilmiy maqolalar va ommaviy axborot vositalaridagi chiqishlar muhim manba sifatida xizmat qilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 28-yanvardagi PF-5643-sonli O'zbekiston Respublikasi investitsiyalar va savdo sohasida boshqaruv tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni mamlakatda investitsion siyosatni izchil rivojlantirish va xorijiy investorlar, xususan, Xitoy bilan hamkorlikni chuqurlashtirishga qaratilgan muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu farmon orqali investitsiyalar va tashqi savdoni muvofiqlashtirish tizimi tubdan isloh etilgan bo'lib, bu o'z navbatida Xitoy bilan iqtisodiy aloqalarning sifat jihatdan yangi bosqichga chiqishiga xizmat qilgan [2].

I.A.Bekmurotovning “O‘zbekiston-Xitoy: manfaatlar mushtarakligi” nomli maqolasida ikki davlat o‘rtasidagi strategik manfaatlar uyg‘unligi, siyosiy va iqtisodiy yo‘nalishlarda o‘zaro yaqinlashuv jarayonlari tahlil qilinadi. Muallif O‘zbekiston tashqi siyosatida Xitoyning tutgan o‘rni va rolini ochib beradi hamda bu hamkorlikning barqaror rivojlanishini iqtisodiy pragmatizm bilan izohlaydi [5].

Xitoylik iqtisodiy tahlilchi Van Shuyinning “Xitoy islohotlar yo‘lida” nomli maqolasi esa Xitoyda amalga oshirilgan bozor islohotlari, ochiqlik siyosati va tashqi savdoga yo‘naltirilgan strategiyalar haqida tasavvur beradi. Mazkur tahlillar orqali O‘zbekiston uchun Xitoyning iqtisodiy modernizatsiya tajribasi muhim o‘rnak sifatida ko‘rilishi mumkin [6].

Tadqiqot metodologiyasi. Xitoy-O‘zbekiston iqtisodiy munosabatlariga qaratilgan mazkur maqolada ilmiy-tadqiqotning statistik tahlil, analogik tahlil, analiz, sintez kabi bir qator metod va usullardan samarali foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. 2023-yil yakunida Xitoy O‘zbekiston iqtisodiyotiga eng yirik sarmoyador davlat sifatida e‘tirof etilgan edi. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma‘lumotlariga ko‘ra, 2024-yil mart oyida mamlakatning asosiy kapitaliga yo‘naltirilgan investitsiyalar hajmi 107,1 trillion so‘mni tashkil etgan bo‘lib, bu umumiy investitsiyalarning 68,9 foizini tashkil etdi.

Ta‘kidlash joizki, 2022-yilda xorijiy investitsiyalar va kreditlar hajmiga ko‘ra Rossiya yetakchi bo‘lgan (20,3 foiz), Xitoy esa 16,4 foiz ulush bilan ikkinchi o‘rinni egallagan edi. Biroq 2023-yil yakunlariga kelib, Xitoy umumiy xorijiy investitsiyalar va kreditlar hajmida 23 foizlik ulush bilan boshqa investor davlatlar orasida birinchi o‘ringa chiqdi [5].

2023-yilda O‘zbekiston va Xitoy o‘rtasidagi ikki tomonlama tovar ayirboshlash hajmi Iqtisodiy islohotlar markazi olib borgan tahlillarga ko‘ra, 51,5 foizga oshgan va 13,7 milliard AQSh dollarini tashkil etgan. Shundan eksport hajmi 2,5 milliard dollar, import hajmi esa 11,3 milliard dollar miqdorida bo‘lgan. Import hajmidagi sezilarli o‘sish — 75,2 foiz — ayniqsa e‘tibordir. Import qilinayotgan mahsulotlarning asosiy qismini mashina va texnologik uskunalari, sanoat uchun mo‘ljallangan mahsulotlar, shuningdek, kimyo sanoati tovarlari tashkil etadi.

Viloyatlar kesimida olib qaralganda, Surxondaryo viloyati va Xitoy o‘rtasidagi savdo-iqtisodiy aloqalar ham yuqori sur‘atda rivojlanmoqda. Jumladan, 2023-yilda ushbu viloyatning Xitoy bilan tashqi savdo aylanmasi 325,2 million AQSh dollarini tashkil etgan. Shundan eksport hajmi 217,8 million dollar, import esa 107,4 million dollarni tashkil etgan. Eksport qilinayotgan mahsulotlarning asosiy qismini to‘qimachilik mahsulotlari (xususan, ip-kalava va ipak), quritilgan meva-sabzavotlar, shuningdek, boshqa qishloq xo‘jaligi mahsulotlari tashkil qiladi. Import esa trikotaj mahsulotlari, texnik va sanoat uskunalari, farmatsevtika va kimyo sanoati mahsulotlari, metall buyumlar va boshqa turdagi sanoat tovarlarini o‘z ichiga oladi.

Mazkur dinamikalar Xitoyning O‘zbekiston iqtisodiyotiga bo‘lgan investitsion va savdo-iqtisodiy faolligining izchil o‘sib borayotganini ko‘rsatib beradi. Shuningdek, mamlakatlar o‘rtasidagi hamkorlik yangi bosqichga ko‘tarilayotganidan darak beradi.

“Bir makon, bir yo‘l” tashabbusining 10 yilligi munosabati bilan 2023-yil 17-oktabr kuni o‘tkazilgan oliy darajadagi uchrashuv chog‘ida O‘zbekiston va Xitoy rahbarlari tovar ayirboshlash hajmini yaqin besh yil ichida 20 milliard AQSh dollariga yetkazish uchun zaruriy iqtisodiy va institutsional shart-sharoitlar mavjudligini ta‘kidladilar [7].

Xitoy bo‘yicha iqtisodiy tahlilchi Sherzod Ziyoyevning fikricha, ayni vaqtda Xitoy O‘zbekistonning asosiy savdo sherigiga aylangan bo‘lib, yaqin yillarda ikki tomonlama tovar ayirboshlash hajmining izchil oshib borishi

kutilmoqda. Bugungi kunda ushbu hajm 12 milliard dollardan ortiqni tashkil etmoqda va uni 20 milliard dollarga yetkazish bo‘yicha rejalar mavjud. Uzoq muddatli istiqbolda O‘zbekiston Xitoy bilan savdo-iqtisodiy va strategik sheriklik aloqalarini yanada chuqurlashtirish orqali mintaqaviy yetakchi davlatlardan biriga aylanishni maqsad qilmoqda.

Xitoy bilan iqtisodiy hamkorlik turli sohalarni, jumladan, energetika, quyosh elektr stansiyalarini barpo etish, infratuzilmani modernizatsiya qilish kabi yo‘nalishlarni qamrab olmoqda. Shuningdek, ta‘lim, ijtimoiy siyosat va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish borasida Xitoy tajribasidan foydalanish rejalashtirilgan. O‘zbekiston va Xitoy o‘rtasidagi iqtisodiy, savdo va investitsiyaviy hamkorlik respublikaning xalqaro maydondagi mavqeini mustahkamlashda muhim omil bo‘lib, bu jarayon mintaqadagi asosiy muammolar — jumladan, oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash va yetkazib berish zanjirlarini rivojlantirishga xizmat qilishi kutilmoqda.

Xitoyning Markaziy Osiyoga bo‘lgan qiziqishi izchil ortib bormoqda. Bu holat Xitoy Xalq Respublikasi Raisi Si Szinpingning 2023-yil 19-may kuni Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlari bilan bo‘lib o‘tgan uchrashuvi orqali o‘z tasdig‘ini topdi. Mazkur uchrashuv natijasida “Xitoy – Markaziy Osiyo” formatida hamkorlikning yangi modelini shakllantirishga qaratilgan Sian deklaratsiyasi imzolandi [5].

Sammit davomida muhim iqtisodiy masalalar, jumladan, Pekin tomonidan Markaziy Osiyo mintaqasini rivojlantirish maqsadida 3,8 milliard AQSh dollari miqdorida mablag‘ ajratilishi muhokama qilindi. Biroq ushbu uchrashuv faqat iqtisodiy bitimlar doirasidagina emas, balki uzoq muddatli siyosiy strategiyalarni shakllantirish nuqtayi nazaridan ham ahamiyatlidir.

Sian deklaratsiyasining to‘rtinchi bandida Markaziy Osiyo davlatlarining suvereniteti va davlat tuzilmalari barqarorligini saqlash, “rangli inqiloblar”ning har qanday shakllariga qarshi kurashish hamda ichki ishlar aralashuvining oldini olish borasida hamkorlikdagi yondashuv tasdiqlangan. Xitoy tomoni o‘z navbatida mintaqa davlatlarining mustaqilligini qo‘llab-quvvatlashga, ularni tashqi, xususan G‘arb davlatlarining siyosiy aralashuvidan himoya qilishga tayyor ekanligini bildirgan [6].

XX asrning oxirgi o‘n yilligida Xitoyning Markaziy Osiyodagi iqtisodiy ta‘siri bo‘yicha oxir-oqibat Rossiyadan o‘zib ketishi haqidagi ilk bashoratlar paydo bo‘la boshladi. Buning sababi, Xitoy 1990 va 2015-yillarda o‘zining ajoyib iqtisodiy o‘sishini dunyoga namoyish etayotgan bir paytda, Rossiya Sovet Ittifoqi parchalanganidan keyin o‘z iqtisodiyotini barqarorlashtirishga e‘tibor qaratgan edi. Xitoyning Markaziy Osiyodagi roli ortib borayotganiga e‘tibor kuchayib bormoqda, chunki Pekin asrlar davomida birinchi marta asosiy global o‘yinchi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Rossiya uzoq vaqtdan beri mintaqa ishlarida faol ishtirok etayotgan bo‘lsa-da, Xitoyning ta‘siri o‘sishda davom etmoqda.

Xitoyning Markaziy Osiyodagi asosiy ta‘siri iqtisodiy bo‘lib qolmoqda, bu esa hamkorlikning avvalgi bosqichlari davomiyligini tasdiqlaydi. Shu nuqtai nazardan, mintaqa davlatlarining milliy rivojlanish strategiyalaridan — Qozog‘istondagi “Nurli yo‘l”, Qirg‘izistonning 2026-yilgacha bo‘lgan rivojlanish milliy dasturi va Tojikistonning 2030-yilgacha milliy taraqqiyot strategiyasidan kelib chiqqan holda “Bir makon, bir yo‘l” tashabbusi rivojlanishda davom etmoqda. Markaziy Osiyo davlatlari va Xitoy o‘rtasidagi hamkorlikda Xitoyni Yevropa, Yaqin Sharq va Janubiy Osiyo bilan bog‘lovchi yo‘nalishdagi strategik geografik joylashuvi muhim rol o‘ynaydi. Sian deklaratsiyasining 7-bandiga alohida e‘tibor qaratilgan bo‘lib, unda mintaqada reyslar sonini ko‘paytirish va logistika tarmog‘ini yaxshilash,

shuningdek, "Xitoy-Markaziy Osiyo" transport yo'lagini rivojlantirish haqida so'z boradi [4].

Xitoyning mintaqadagi beshta davlat bilan savdosi rekord darajada o'sib bormoqda. 2022-yilda savdo hajmi birinchi marta 70 milliard dollardan oshdi, rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, Rossiya bilan tovar ayirboshlash hajmi 42 milliard dollarni tashkil etib, bu 40 foizga kamroq. 2023-yilda Xitoyning Markaziy Osiyo mintaqalari bilan tovar ayirboshlash hajmi qariyb 90 milliard dollarga yetdi, Rossiya bilan savdo aylanmasi esa bu miqdorning yarmidan kamini tashkil etdi. Xuddi shunday tendentsiyalar Markaziy Osiyo va Xitoy va Rossiya o'rtasidagi sarmoyaviy aloqalar sohasida ham kuzatilmoqda.

Markaziy Osiyodagi Xitoyning iqtisodiy ta'siri va ishtiroki sezilarli darajada oshib bormoqda, bu esa Rossiyaning mintaqadagi mavqei nisbatan zaiflashganidan dalolat beradi. Umuman olganda, Xitoyning iqtisodiy yuksalishi, shuningdek, uning Markaziy Osiyodagi nufuzi ortib borayotgani izchil tendentsiya bo'lib, har yili iqtisodiy hamkorlikni kuchaytirmoqda. Bu o'zgarishlar Markaziy Osiyo mamlakatlari uchun yangi imkoniyatlar ochadi va Xitoy bilan iqtisodiy aloqalarini yanada mustahkamlaydi [5].

O'zbekiston va Xitoy o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlik rivojlanib borayotgani Xitoyning Markaziy Osiyodagi mavqei sezilarli darajada mustahkamlanganidan dalolat beradi. Xitoy o'z sarmoyalarini, savdo aloqalarini faol ravishda oshirmoqda va yirik qo'shma loyihalarni ishlab chiqmoqda, bu esa uni nafaqat O'zbekistonning asosiy iqtisodiy hamkoriga aylantirmoqda, balki butun mintaqadagi ta'sirini

kuchaytirmoqda. Ekspertlarning fikricha, Xitoyning iqtisodiy kirib borishi uning siyosiy ta'sirining kuchayishi bilan birga keladi va bu Markaziy Osiyodagi kuchlar muvozanatining o'zgarishiga olib kelishi mumkin. O'zbekiston va mintaqaning boshqa mamlakatlari uchun bu yangi rivojlanish istiqbollarini ochadi, biroq ular uchun yangi geosiyosiy uyg'unlikka moslashish zarurati va Xitoyga ehtimoliy qaramlik bilan bog'liq muammolar tug'diradi. Xitoyning Markaziy Osiyo davlatlari bilan tashqi savdo aylanmasi 2022-yil yakuniga ko'ra 70 milliard dollarni tashkil etib, 2021-yilga nisbatan qariyb 40 foizga oshgan. Xitoy va Markaziy Osiyo o'rtasida diplomatik munosabatlar o'rnatilgan 30 yil ichida tashqi savdo aylanmasi qariyb 100 barobarga ko'paygan [7].

Oxirgi yillarda Xitoy Markaziy Osiyoning beshta davlati uchun savdo-iqtisodiy jihatdan eng muhim hamkorlardan biriga aylangan. Xitoyning Markaziy Osiyoga kiritgan jami sarmoyasi 2020-yil oxirida 40 milliard dollarga baholangan. Ularning yarmidan ko'pi Qozog'istonga yo'naltirilgan. O'zbekistonga Pekindan 2018-yildan boshlab investitsiyalar keskin oshgan. Umumiy ko'rsatkich esa 2021-yil oxiriga kelib 9 milliard dollarga yetgan. 2019-yilda Xitoy O'zbekistonga jami 301 million dollar sarmoya kiritgan.

Xulosa va takliflar. Umuman olganda, 2016–2025-yillar davomidagi Xitoy–O'zbekiston iqtisodiy munosabatlari ikki tomonlama manfaatlarga asoslangan, tizimli va strategik yo'nalishdagi hamkorlik modeliga aylandi. Bu jarayon O'zbekistonning iqtisodiy modernizatsiyasi, xorijiy investitsiyalar oqimi va xalqaro iqtisodiy integratsiyasida muhim o'rin egallaydi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va savdo savdo sohasida boshqaruv tizimini takomillashtirish choratadbirlari" to'g'risidagi PF-5643-sonli farmoni 28.01.2019.
3. O'zbekiston Respublikasining "Tashqi iqtisodiy faoliyat" to'g'risida (yangi tahriri) gi qonuni. 26.05.2000.
4. O'zbekiston va Xitoy: Yangi asrda yangicha hamkorlik. // Xalq so'zi. 2004, 16 iyun.
5. Bekmuratov I.A. O'zbekiston Xitoy manfaatlar mushtarakligi. Jamiyat va boshqaruv. – Toshkent. 2004.– B. 65-66.
6. Van Shuylin. Xitoy islohotlar yo'lida Bozor. Pul va kredit. – Toshkent. 1999. – №3. B. 45-47.
7. Xudoyqulov A. O'zbekiston-Xitoy hamkorlikning yangi bosqichi. Ilm sarchashmalari ilmiy-ma'rifiy jurnal. – Urganch. 2006. – B. 20-22.